

Jämställd stadsplanering

- med fokus på säker belysning

februari 2007

Förord

40 % av flickorna i årskurs 7-9 svarade i en undersökning att de inte kände sig trygga utomhus i sitt eget bostadsområde. I flera polisrapporter framgår att det är gator och torg som är den dominerande platsen för våld. Tidningar skriver om att äldre personer – främst kvinnor – inte vågar gå ut efter mörkrets inbrott. Och i en rapport från Brå framgår det tydligt att offren i stora delar av våldtäktsbrottsligheten är unga eller till och med mycket unga.

Självklart kan vi inte ha det så här. Alldeles säkert är att ingen beslutfattare har föreställt sig att det var så samhället skulle bli. Inte tänkte arkitekten på att det skulle kunna vara ett problem med inbrott i bilarna den dagen han ritade in parkeringsplatserna en bit bort från bostadshusen. Och inte heller tänkte trafikplaneraren på att den nya bussträckan med den medföljande gångtunneln som ett brev på posten skulle kunna innebära att kvinnor inte vågar ta bussen längre.

Det är dags att uppmärksamma stadsplanerare av alla slag på detta. Det må vara tjänstemän och politiker i byggnadsnämnder, trafikbolag eller regionstyrelser. Alla som är med och påverkar de olika miljöer vi befinner oss i har ett ansvar. Och det ansvaret stavas idag: Jämställd Stadsplanering!

Magdalena Andersson
Ordförande Moderatkvinnorna

Ansvariga för rapporten har varit:
Åsa Wikström
Annika Hiltunen

Innehållsförteckning

Förord.....	2
Innehållsförteckning.....	3
Sammanfattning.....	4
Inledning.....	4
Det offentliga rummet.....	5
Hur trygga känner vi oss?	5
<i>Ungdomar upplever gatuvåld.....</i>	6
<i>Hälften av kvinnorna rädda.....</i>	6
<i>Polisens trygghetsundersökningar.....</i>	6
Trygghetsvandringar.....	7
En jämställd stadsplanering.....	7
<i>Belysning.....</i>	8
<i>Energieffektivitet och miljöpåverkan.....</i>	9
Prislapp på tryggheten i kommunerna.....	9
Moderatkvinnorna föreslår.....	10
Källor.....	11

Sammanfattning

Otryggheten är utbredd i hela landet och det är framförallt kvinnor som upplever minst trygghet när de vistas utomhus på kvällar och nätter. Det här leder till att kvinnors frihet kraftigt inskränks och de tvingas anta olika strategier för att hantera rädslan. Moderatkvinnorna efterlyser nu ett mycket tydligare jämställdhetsperspektiv i stadsplaneringen. Kommuner bör upprätta policydokument som övergripande beskriver olika ställningstaganden och riktlinjer vid alla tänkbara nybyggnationer som påverkar människors stadsmiljö. Det bör också finnas tydliga belysningsplaner som både utgår från människors känsla av trygghet och deras säkerhet. Ett sätt för kommunerna att inhämta information om deras närmiljö är att ordna så kallade trygghetsvandringar. Genom att samla människor från olika verksamheter kan man tillsammans bilda sig en bättre uppfattning om hur man uppfattar sin omgivning och vilka åtgärder som bör vidtas för att öka tryggheten.

Inledning

Vår offentliga miljö upplevs ibland som otrygg och kan därmed ge upphov till rädsla. Människor tvingas anta olika strategier för att hantera den rädslan. Det kan handla om att hellre välja att gå på den trafikerade vägen från busshållplatsen, istället för att ta den mer trafiksäkra, men lummiga och dåligt belysta gångvägen. Unga flickor och kvinnor undviker att gå ensamma ute efter mörkrets inbrott och de som ändå gör det, pratar kanske med någon i mobiltelefonen för att ha någon där som hör dem ifall något skulle hända. Tidningsartiklar rapporterar också om tonårsflickor som berättar att de för låtsassamtal i mobilen för att skrämma iväg eventuella förövare.

Ett aktuellt exempel som visar hur viktigt det är med säkerhet och belysning, är Övertorneå kommun som efter en långdragen tvist mellan kommunen och energibolaget saknar vägbelysning. Där ses invånarna i reflexvästar och pannlampor på de mörka och stundtals smala vägarna utan trottoarer. I Norrländska Socialdemokraten kunde man den 3 februari 2007 läsa hur Jennie Barsk kommenterade situationen: ”Man vågar inte gå ut och promenera på kvällarna, man vet ju aldrig vem som kommer”.

Moderatkvinnorna anser att alla har rätt till trygghet i det offentliga rummet. Vi menar att en effektiv stadsplanering kan skapa en frihet från de begränsningar som många känner idag. Där alla ges möjlighet och rätt till staden. I ljus. Och i mörker.

I Sverige har stadsplaneringen till stor del handlat om att leda buss- och biltrafiken smidigt och därefter anpassat gångtrafikanter till andra delar. Som ett exempel på detta kan vi väldigt ofta se hur man byggt mörka gångtunnlar under trafiklederna istället för passager över vägarna. Ett annat exempel är att man i sin strävan efter

korta och smidiga bussresor ibland förlägger busshållsplatser längre bort från bostäderna, som man når genom dåligt belysta gångvägar omgivna av buskar och träd.

Vi anser att det är viktigt att synliggöra mönster och strukturer som påverkar människors beteenden. Det handlar om att ta hänsyn till vardagsperspektivet och utgå från hur människan använder staden och vilka behov som finns av ett fungerande socialt liv. Allas lika rätt till frihet och till vårt offentliga rum är en demokratifråga.

Moderatkvinnorna är övertygade om att både kvinnors och mäns upplevda rädsla och faktiska otrygghet i det offentliga rummet kan minska avsevärt om stadsplaneringen utformas annorlunda – och får ett tydligare jämställdhetsperspektiv.

Det offentliga rummet

Politiker, samhällsplanerare och byråkrater talar gärna om ”det offentliga rummet”. Det gör väldigt sällan privatpersonerna Kerstin eller Rolf. De pratar istället om parkerna i staden eller om det nya torgets utseende. I den här rapporten använder vi oss av det politiska språket. Men när vi talar om det offentliga rummet eller vår offentliga miljö menar vi inte bara staden, parkerna och vägarna, utan också den inomhusmiljö som finns i de kommunala och statliga lokalerna. Utemiljö är för oss det område där vi alla rör oss och som inte är privat mark. Belysningen som avses här är i huvudsak belysning vid vägar och parker. Vårt fokus ligger på funktionell belysning och inte den mer renodlade estetiska belysningen, även om denna också bidrar till att skapa upplysta platser och stadsrum.

Hur trygga känner vi oss?

Trygghet är en subjektiv känsla som bygger på den enskildes upplevelser och idag kan man tydligt se hur människors känsla av otrygghet inte stämmer överens med gällande brottsstatistik. Rädslan över att utsättas för brott står sällan i proportion till den faktiska risken. Men för många människor är det ändå en konkret känsla som man ständigt tvingas leva med och som påverkar dem negativt.

Det är inte ovanligt att man hör kvinnor fråga varandra efter en utekväll på krogen, hur de ska ta sig hem. Många kvinnor delar just en känsla av att **själva** vara ansvariga för sin säkerhet och sin trygghet. Det innebär att kvinnor belastas med tankar som skuld, rädsla och risktagande, vilket leder till att friheten per automatik inskränks.

Kvinnor upplever generellt en större otrygghet än män. Det visar flertalet undersökningar som gjorts de senaste åren. Kvinnor oroar sig i större utsträckning för att

utsättas för överfall, misshandel och rån. Det finns tydliga signaler på att unga kvinnor oroar sig allra mest och att detta avtar när man närmar sig medelåldern. Sedan ökar otryggheten igen, när kvinnor blir äldre.

Ungdomar upplever gatuvåld

Försäkringsbolaget If gjorde en undersökning på ungdomssajten Lunarstorm 2006 där man frågade 2 000 ungdomar mellan 15 och 18 år hur de upplever sin trygghet. Resultatet visade att långt fler ungdomar har utsatts för gatuvåld än vad den officiella brottstatistiken visar, vilket också kan förklara varför en så stor andel unga upplever en stor otrygghet. 60 procent av tonårsflickorna uppger att de är rädda för att utsättas för misshandel och 63 procent säger att de aldrig eller bara ibland känner sig trygga när de går ut på kvällen. Störst är rädslan för våldtäkt, där flickor i Uppsala toppar listan med 90 procent.

Hälften av kvinnorna rädda

Länsförsäkringar undersökte svenskarnas oro 2004 i sin återkommande Länsundersökning. Totalt tillfrågades 7 800 privatpersoner i åldrarna 16 till 69 år. Då fann man att 50 procent av kvinnorna i Sverige upplevde en oro för att utsättas för någon form av våldsbrott, som misshandel, överfall eller rån. Motsvarande siffra hos männen var 30 procent. 41 procent var rädda för att våldtas, men inom åldersgruppen 16 till 29 år var siffran 63 procent. Över hälften av alla tillfrågade kvinnor svarade att de undvek att gå ut själva på kvällen eller natten, medan 17 procent av männen uppgav samma svar. Så många som 12 procent av kvinnorna hade något med sig som kan skydda dem vid överfall.

Under våren 2006 presenterades en enkätundersökning gjord av Lunds Universitet där man frågade 4 300 personer mellan 75 och 105 år om deras trygghet. Där fann man att hälften av kvinnorna stannade hemma på kvällen på grund av rädsla.

Polisens trygghetsundersökningar

Polisen gör återkommande stora trygghetsundersökningar i landets olika kommuner och län. Dessa visar förhållandevis likvärdiga resultat när det gäller människors trygghet i sina respektive lokala närområden. Exempelvis kan man se att Norrbottens län (polisområde Luleå), Västra Götalands län (polisområde Skaraborg) och Dalarnas län redovisar siffror som visar att 17-19 % av invånarna upplever sig otrygga när de går ut på kvällen i sitt eget bostadsområde. I Skåne län (polisområde

Malmö) avviker dock statistiken, då 41 % känner sig otrygga. I Stockholms kommun är siffran 28 %, men har stora variationer i de olika kommundelarna.

Tyvärr finns ingen samlad nationell statistik över människors känsla av otrygghet. Regeringen har dock givit Brottsförebyggande rådet i uppdrag att sammanställa en sådan och den kommer att presenteras under våren 2007.

Trygghetsvandringar

Många kommunpolitiker och tjänstemän har redan upptäckt fördelarna med att inhämta information från verkligheten genom att lämna den trygga platsen bakom skrivbordet och ge sig ut på en trygghetsvandring. Dock inte alla.

En trygghetsvandring innebär helt enkelt att man samlar en grupp människor och går ut tillsammans i kommunen för att göra en observation av det offentliga rummet. På detta sätt kan man med egna och andras ögon byta erfarenheter och perspektiv med varandra. Därmed ökar förmågan att skapa en tryggare och bättre närmiljö.

Det är viktigt att man samlar personer med olika bakgrunder och möjligheter att påverka. Det kan t ex vara politiker, tjänstemän, boende, ungdomar från den lokala fritidsgården, närpolisen och kanske husvärdar från bostadsföretagen. Under promenaden förs ett protokoll över det man ser, som sedan kan användas som en checklista när det är dags att åtgärda. Tidpunkten för trygghetsvandringen är högst väsentlig. Buskar är mer vildvuxna på sommaren än på vintern, och gångvägarna är mörkare på kvällen än på dagen.

En jämställd stadsplanering

En trygg och ansvarsfull stadsplanering handlar både om att förebygga brott och om att bygga in trygghet. Idag ser vi hur skyddet av materiella tillgångar stadigt ökar och fokus lägger man fram för allt på de brottsförebyggande åtgärderna. Man hyr in vaktbolag, sätter upp dubbla lås och larmbolagen har mer jobb än någonsin. Det byggs staket, förbudsskyltar sätts upp och övervakningen ökar. Allt handlar om att göra det obekvämt och svårt att begå brott. Tyvärr kan man inte se lika intensiva insatser på att öka tryggheten.

När det handlar om att bygga in trygghet är det andra faktorer än de brottsförebyggande, som är viktigare. Då handlar det istället om att skapa en miljö som uppfattas som överblickbar. En miljö där människor upplever att de har fri sikt utan mörka buskage, där det finns en bra belysning som inte bara lyser upp gångvägen

utan hela omgivningen. Det ger både kvinnor och män en helhetsbild, som bidrar till att öka känslan av kontroll och trygghet.

Närvaro av människor är en viktig komponent för att skapa trygghet och förhindra att brott begås. Olika former av bebyggelse bör därför integreras, så att man undviker att skapa ödsliga och befolkningstomma områden. Exempelvis kan ett utpräglat bostadsområde vara öde dagtid samtidigt som stora industriområden och köpcentrum ofta är mycket ensliga på kvällar och nätter. Av samma anledning bör också gångvägar löpa längs husfasader där det finns fönster längs med gatan och entréerna bör vara vända åt samma håll.

Närvaro av människor skapar en slags informell social kontroll och blir därför en naturlig övervakning. Självklart eftersträvas inte ett samhälle där alla har koll på varandra, utan ett samhälle där närvaron av människor blir trygghetsskapande.

Politiskt kan frågan om trygghet i det offentliga rummet lyftas fram bättre och olika åtgärder kan sedan vidtas, som exempel kan nämnas förbättrad belysning, undvikande av prång och hörn i trappuppgångar, underhåll av buskage, placering av hållplatser etc.

Belysning

När man arbetar med både brottsförebyggande och trygghetsskapande stadsplanering, är ljuset en högst väsentlig fråga. Ljuset är avgörande både när det handlar om att se och att synas och för att kunna orientera sig.

År 1749 blev Stockholm den första staden i Sverige med reglerad gatubelysning. I andra städer tändes gatubelysningen först någon gång under 1800-talet. Dessa var tända endast under mörker och inte vid månsken, och ingen gick ut ensam eller utan lykta. Med ljus och belysning har vår offentliga miljö och vårt stadsrum blivit tillgängligt såväl året runt som dygnet runt, på ett sätt som inte var möjligt tidigare.

Det som är viktigt att tänka på är att ljuset är ett kraftfullt verktyg som de facto kan vara farligt om det används på fel sätt. Bländande lampor förfular (inte farligt i sig) men försvårar vår förmåga till orientering och uppfattning av detaljer.

Traditionellt sett har placeringen av belysning i huvudsak styrts av kabeldragningen. Sedan har det handlat om att uppnå högsta möjliga luxtal¹ och minimera antalet armaturer, samt att förse dessa med hållbara lampor som drar minsta möjliga energi. Dagens samhälle kräver ett nytt sätt att tänka.

¹ Enhet som mäter belysningen.

Föreställ dig att du promenerar längs en gångväg genom en park eller längs en gata i staden. Tänk dig att omgivningen ligger i mörker, samtidigt som du själv är kraftfullt belyst. Sannolikt kommer du att känna dig rädd, eftersom det är svårt att avgöra om någon/något hotar i mörkret.

För mycket ljus kan leda till ökad rädsla. Det är ljusets kvalitet och inte kvantitet som är viktig för att uppnå en trygg och säker miljö. Goda resultat till oftast lägre kostnad kan uppnås om ljuset planeras på rätt sätt. Det handlar om att anpassa belysningen till situationen och att förstå ljusets karaktär, samt att utnyttja andra närliggande ljuskällor som exempelvis fasadbelysning och butiksskyltar.

Energieffektivitet och miljöpåverkan

Dagens ökade elpriser och miljömedvetenhet har nu drivit på kommunernas diskussioner kring energieffektivisering och miljöpåverkan. Det har också bidragit till en fokusering på just belysningsfrågan. Man har funnit att här finns stora möjligheter att byta ut gamla och dyra energislukande anläggningar, mot armaturer som också är bättre för miljön.

Eftersom belysningsanläggningarna har lång livslängd, ofta 25 – 30 år är det nu viktigt att frågan om trygghet i stadsplaneringen lyfts fram. Redan tidigt i planeringen måste man inta ett helhetsperspektiv där man väger in faktorer som ekonomi, trygghet, säkerhet, livslängd, energieffektivitet och miljö. Man måste utgå från människors behov och titta på hur man använder staden, vägen, parken, tunneln, samt identifiera var staden upplevs otrygg och varför?

Genom att ljussätta på rätt plats i rätt mängd, skapas både en förbättrad trygghet i vår offentliga miljö och en bättre hushållning med energiresurserna. Rätt mängd ljus på rätt plats blir därmed även bättre för miljön.

Prislapp på tryggheten i kommunerna

Att sätta en prislapp på tryggheten är givetvis inte någon enkel sak. Ett sätt kan vara att försöka mäta kostnaderna av brottsligheten. Då kan man oavsett mätmetod konstatera att det finns oerhörda kostnader för rättsväsendet, kommunerna, bostadsföretagen och försäkringsbolagen. Detta leder i sin tur till ökade kostnader för

medborgarna i form av skatter, hyror, försäkringspremier och inte minst materiella och emotionella förluster. Ett annat sätt är att titta på kommunernas faktiska kostnader för exempelvis belysning. Det blir givetvis individuella projekt för kommunerna och de olika förutsättningarna kommer att ge olika svar. Trots detta är det en effektiv och konkret metod, där såväl bättre samhällsekonomi och ett bättre samhällsklimat går att uppnå. Av ekonomiska skäl är Övertorneå kommun i konflikt med elbolagen och har därför valt att släcka sin allmänna belysning. Det gör att kommunen sparar 553 kronor per stolpe av belysning. Däremot har inga beräkningar gjorts över den ökade otryggheten och man kan därför inte presentera några förluster. Det krävs därför en helhetsbild, för att kunna sätta siffrorna i rätt kolumn; är det en vinst eller blir det istället en förlust?

Moderatkvinnorna föreslår

Moderatkvinnorna vill förorda en stadsplanering som tar hänsyn till alla människors olika behov. Där alla har rätt till samma trygghet och samma frihet från begränsningar. Staden och samhället ska vara till för alla.

Varje kommun bör upprätta ett policydokument som intar ett tydligt jämställdhetsperspektiv med syfte att anpassa den kommunala stadsplaneringen efter kvinnors och mäns olika behov. I dokumentet redovisas principer och ställningstaganden som alltid ska gälla vid exempelvis nya detaljplaner, renoveringar och underhåll. Det kan handla om att fotgängare alltid ska hållas på gatunivå eller att man eftersträvar att behålla ett visst mått av social kontroll genom att bygga fler bostäder i vissa områden etc.

Ett sätt att regelbundet inhämta information från medborgarna om deras upplevelser är att genomföra så kallade trygghetsvandringar med berörda förvaltningar, bostadsbolag, företagare, frivilligorganisationer och polisen. Dessa bör genomföras vid olika tidpunkter av året och vid olika tidpunkter på dygnet för att ge en sådan nyanserad verklighetsbeskrivning som möjligt.

Moderatkvinnorna föreslår därför att alla kommuner:

- Antar ett policydokument med tydligt jämställdhetsperspektiv som anpassar stadsplaneringen efter kvinnors och mäns olika behov.
- Genomför trygghetsvandringar regelbundet.
- Upprättar en belysningsplan med fokus på trygghetsperspektivet

Källor

Birgersson, Lisbeth & Jofjord, Lotta: Lokal samverkan för ökad trygghet och säkerhet – en beskrivning av och reflektion över fem års trygghetsarbete i stadsdelen Kortedala i Göteborg; 2006

Brottsförebyggande Rådet, Våldtäkt – en kartläggning av polisanmälda våldtäkter 2005, www.bra.se

Garnert, Jan: Anden i Lampan; Garnert och Carlsson Bokförlag; 1993

If Skadeförsäkringar, www.if.se

Listerborn, Carina: Trygg stad – diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik; Chalmers Arkitektur 2002

Listerborn, Carina: Om rätten att slippa skyddas – en studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens rum; Chalmers Arkitektur 2000

Länsförsäkringar, www3.lansforsakringar.se/Info

Rahm Hallberg, Ingalill (2006) Lunds Universitet

Rikspolisstyrelsen, Polisens trygghetsundersökningar, www.polisen.se

Polismyndigheten Stockholms län, www.botryggt.se

Stockholm Stad,
www.miljobarometern.stockholm.se/key.asp?mp=HU&mo=1&dm=10&nt=3

Västerbottens läns landsting, Levandevaneundersökning, www.vll.se